

УДК 2.378.1(477)

DOI <https://doi.org/10.52761/3041-1777.2025.20.18>

**ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО РОЗВИТКУ ЛІТУРГІЙНОГО
БОГОСЛОВ'Я УГКЦ В УКРАЇНІ
(ДОПОВІДЬ НА ЛІТУРГІЙНІЙ СЕКЦІЇ ФОРУМУ БОГОСЛОВІВ УГКЦ)**

Василь ГОГОЛЬ

*кандидат наук з богослов'я, доцент,
доцент кафедри богослов'я, науковий співробітник Науково-дослідного
інституту канонічного права та богословських наук,
ПЗВО «Івано-Франківська академія Івана Золотоустого»,
вул. Софрона Мудрого, 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
e-mail: gogol.v@ifaiz.edu.ua
ORCID: [0000-0001-5236-885X](https://orcid.org/0000-0001-5236-885X)*

Бібліографічний опис статті: Гоголь В. (2025). Деякі міркування щодо розвитку літургійного богослов'я УГКЦ в Україні (доповідь на літургійній секції Форуму богословів УГКЦ). *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія. 20, 256–263.* <https://doi.org/10.52761/3041-1777.2025.20.18>

Vasyl GOGOL

*Candidate of Sciences in Theology, Docent,
Associate Professor of the Department of Theology, Research Fellow of the Research
Institute of Canon Law and Theological Sciences,
PHEI «Ivano-Frankivsk Academy of Ivan Zolotoustyj»,
Sofron Mudryy str., 22, 76019, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: gogol.v@ifaiz.edu.ua
ORCID: [0000-0001-5236-885X](https://orcid.org/0000-0001-5236-885X)*

**SOME CONSIDERATIONS ON THE DEVELOPMENT OF LITURGICAL
THEOLOGY OF THE UGCC IN UKRAINE
(SPEAK AT THE LITURGICAL SECTION OF THE FORUM OF THEOLOGIANS
OF THE UGCC)**

Сьогоднішня рефлексія щодо літургійного богослов'я як однієї із складових богословської освіти і науки в Україні, на нашу думку, повинна розвиватися на запропонованих організаторами Форуму богословів УГКЦ трьох «вихідних позиціях: історична традиція – сучасний стан – перспективи можливі інновації розвитку.

1. Історичний аналіз та бачення майбутнього. У незалежній Українській державі за останніх 30 років відбулися суттєві зміни в «офіційному

статусі», інституційній спроможності та кадровому потенціалі розвитку богословської освіти і науки. Найперше варто звернути увагу на державне та церковне правове регулювання богослов'я як освітньої та наукової спеціальності, яке послідовно впливає на їх інституційне і кадрове забезпечення. Так, якщо у 1990–2014 рр. богослов'я як наукова й освітня спеціальність поступово здобували собі шлях до державного визнання, то за чинним канонічним правом (Кодексом канонів Східних Церков, Партикулярним правом УГКЦ тощо) була основною кадрового забезпечення підготовки нових поколінь священнослужителів. Із легалізацією та відродженням УГКЦ на початку 1990-х рр. сформувалася ціла мережа духовних семінарій (у Львові, Івано-Франківську, Тернополі, Дрогобичі), дяківських і катехитичних інститутів, курсів тощо, з 1994 р. відновила Львівська богословська академія, які були покликані підготувати богословів-науковців, священників, катехитів, дяків-регентів для потреб Церкви, однак не гарантували відповідних професійних і освітніх прав в Українській державі, адже її чинне законодавство не передбачало навіть наявності такої спеціальності, як богослов'я. Поступове «потепління» ставлення Української держави до богослов'я відбулося у 2000–2014 рр., коли спеціальність «богослов'я» у декілька етапів запроваджували до «офіційного», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України переліку освітніх і наукових спеціальностей. Кардинально нова правова ситуація склалася з 2014 р., коли новим Законом України «Про вищу освіту» закладено законодавчі норми для функціонування закладів богословської освіти (з чіткими можливостями державного ліцензування та акредитації, що відкривали нові перспективи професійних і академічних прав випускників), державного визнання раніше (до 1 вересня 2018 р.) здобутих у духовних навчальних закладах різних конфесій України документів про вищу освіту, наукові ступені та вчені звання науково-педагогічних працівників. Можемо стверджувати, що в той час було зроблено всі необхідні кроки назустріч Українській державі і Церкві для продовження нормального розвитку богословської освіти і науки в Україні, її подальшої інтеграції в Європейський простір вищої освіти.

Наша Українська Греко-Католицька Церква упродовж 1990–2014 рр., очевидно, вже сформувала значний інституційний та кадровий потенціал (шляхом скерування студентів до європейських і католицьких закладів вищої освіти для підготовки богословів за відповідними спеціалізаціями), який став вагомою основою для «державної легалізації» богослов'я як освітньої і наукової спеціальності в Україні у наступний період. Завдяки цьому на 2025 рік УГКЦ, цілком резонно зберігаючи мережу духовних семінарій, які виконують важливу функцію духовної формації богословів, їх підготовки до священства, також сприяла заснуванню та розвитку закладів вищої освіти, як правило, приватної форми власності (звичайно ж, під управлінням єпископів як засновників), в яких спеціальність «Богослов'я» набула «офіційного статусу» відповідно до чинного законодавства України шляхом ліцензування та акредитації освітніх програм, за якими ведеться підготовка фахівців за першим бакалаврським і другим

магістерським рівнями, а в деяких ЗВО – і за третім освітньо-науковим рівнем доктора філософії (=кандидата наук). Така взаємодія держави і Церкви, слід відзначити, окрім деяких нюансів чи ризиків (як-от потреба постійної підтримки розвитку кадрів науково-педагогічних працівників, належного фінансування інституцій, додаткових витрат на періодичні, кожних п'ять років, витрат на державну акредитацію освітніх програм), дає також і чимало «добрих плодів», адже відтепер бакалаври, магістри та доктори філософії зі спеціальності «Богослов'я» отримують значно ширші можливості самореалізації на благо Церкви і народу: окрім душпастирської праці на парафіях як священники (парохи, сотрудники), відкривається перспектива їх праці в закладах загальної середньої освіти (або як вчителів предметів духовно-морального спрямування, або ж як освітніх капеланів чи педагогів-організаторів), в закладах дошкільної освіти (через заснування приватних «церковних» дитячих садочків, інтернатів тощо), а відтак – і закладах вищої освіти (через здобуття наукового ступеня доктора філософії – до науково-педагогічної праці).

Разом з тим, мусимо відзначити, що певна ейфорія щодо широких можливостей застосування молодим поколінням богословів із дипломами державного зразка права на працевлаштування у різних сферах церковного та суспільного життя в Україні, звичайно, часто натрапляє на нові виклики та перешкоди. Наприклад, диплом бакалавра з богослов'я дає можливість працювати вчителем предметів духовно-морального спрямування у закладах загальної середньої освіти (школах, ліцєях, гімназіях), однак їх частка лише за 2020–2025 рр. суттєво скоротилась з об'єктивних чи суб'єктивних причин (зокрема, недостатність фінансування в умовах воєнного стану, байдужість батьківської спільноти, опір окремих чиновників тощо). Можливості для професійного розвитку докторів філософії з богослов'я, мусимо констатувати, також залишаються недостатніми з певних причин (невелика мережа ЗВО із спеціальністю «Богослов'я», недостатнє фінансування, повільний розвиток наукової діяльності тощо).

Відтак варто звернути увагу на потенційні можливості розвитку богословської освіти і науки в Україні, репрезентованої, зокрема, декількома, інтегрованими в державну систему освіти і науки, закладами вищої освіти під егідою УГКЦ (Український Католицький університет, Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, Київська Трьохсвятительська духовна семінарія УГКЦ). Їхній кадровий науковий і освітній потенціал у найближчій перспективі може сприяти розвитку окремих спеціалізацій (як наприклад, літургійне богослов'я, моральне богослов'я, біблійне богослов'я, догматичне богослов'я, канонічне право тощо). Значним стимулом для цього будуть нові виклики, щодо яких Синод єпископів УГКЦ розроблятиме практичні рекомендації: потреба «зцілення ран війни» спонукає до пошуку і формування нової богословської рефлексії (щодо «справедливої війни і миру», присутності «живого Бога» у житті людини тощо) та здійснення практичних кроків (належного пошанування

пам'яті про загиблих воїнів і цивільних осіб, психологічної реабілітації наслідків ПТСР, духовної реабілітації військовослужбовців та їх родин тощо).

У цьому контексті візії майбутнього розвитку богословської освіти і науки можемо поступово виокремлювати й сегмент літургійного богослов'я, яке, попри наявні стереотипи про «консервативність» чи «сталість» літургійних практик, нібито їх відокремленість від актуальних викликів часу, якраз навпаки, може стати тим богословським фундаментом, на якому буде розвиватися літургійне життя малої церковної спільноти – парафії, краще кажучи, «живої парафії» як «місця зустрічі із живим Христом».

2. Академічний розвиток і дослідження та глобальне служіння й діалог.

Враховуючи саму етимологію терміну «Літургія», що походить із грецького слова і визначається як практика «спільної справи», можемо розвивати окремі богословські рефлексії з літургійного богослов'я, розглядати його не лише виключно як богословське обґрунтування практики богослужінь (відправи Літургії та інших видів богослужінь), але й як «живу основу» для розвитку катехизації, євангелізації, пасторального служіння, а відтак і пошуку відповідей на актуальні виклики часу у взаємозв'язку з іншими «спеціалізаціями» богословської науки (біблійним, догматичним, моральним богослов'ям тощо).

Актуальна сьогодні в УГКЦ практика звершення Літургії в академічному середовищі, тобто серед студентів спеціальності «Богослов'я» у закладах вищої освіти та духовних семінаріях, очевидно, потребує ретельного вивчення, узагальнення досвіду та пошуку відповідей щодо формування «обрядової єдності» чи збереження окремих відмінних елементів літургійного служіння. Такий акцент на дослідженні цієї проблеми саме в середовищі студентів-богословів, на нашу думку, є архи-важливим, адже формування нового покоління священників і «світських» богословів потребує більш чіткої визначеності у освітніх програмах їх підготовки, де освітня дисципліна «Літургійне богослов'я» займає значне місце (навіть за обсягом передбаченого навчального часу). Пасторальний досвід і аналіз багаторічних спостережень за богослужбовою практикою на парафіях УГКЦ вказують на продовження існування окремих особливих літургійних традицій і практик (наприклад, використання дзвіночків на Літургії), які на сьогодні не відповідають ані духові візантійського обряду, ані Партикулярному праву УГКЦ.

Звичайно, давня народна приказка «що попик – то типик» на сьогодні вже не може бути підтверджена якимись дуже різючими прикладами, однак деякі тенденції зберігаються, що з пасторальною метою часто вважаються виправданим явищем, опертим на «побожну традицію». Так, календарна реформа в УГКЦ 2024 р., попри назагал добре її сприйняття більшістю вірних і духовенства, на першому етапі викликала деякі непорозуміння, і лише добра «просвітницька» праця священників дала добрі плоди.

Зважаючи на різний пасторальний досвід, можемо стверджувати, що лише добре продумана і проведена катехизація та євангелізація серед різних вікових категорій вірян, яка повинна бути опертою на вагомій богословській науковій

рефлексії, дозволять розвинути літургійне життя в Церкві на доброму духовному підґрунті, знайти раціональні відповіді на запитання і виклики. Це, у свою чергу, стимулює розвиток наукових досліджень у сфері літургійного богослов'я, їх постійне впровадження в освітню практику підготовки молодого покоління богословів, а відтак – і в щоденне життя парафіяльної спільноти, зокрема, за такими напрямками:

- А) повернення до джерел, їх активне дослідження, популяризація;
- Б) аналіз актуальних богослужбових практик і тенденцій;
- В) використання елементів літургійної традиції як засобів євангелізації;
- Г) адаптація літургійного життя до сучасних реалій.

Розвиток пасторально-богословських засад для діаспори є нагальною відповіддю на сучасні виклики, як-от масова еміграція. Літургійне богослов'я може стати тим живим фундаментом, який забезпечить ідентичність і єдність цих спільнот. Це дозволить Церкві не лише відповідати на пасторальні потреби вірних за кордоном, а й використовувати літургію як основу для євангелізації та катехизації.

Створення багатомовних ресурсів і перекладів є ключовим напрямком для глобального служіння Церкви. Це дасть змогу поширювати богословську рефлексію УГКЦ за межі України, роблячи її доступною для ширшої міжнародної аудиторії. Таким чином, це сприятиме інтеграції українського богослов'я в європейський і світовий простір вищої освіти.

3. Спадщина та інновації. Систематичне документування і розвиток богословської традиції УГКЦ є критично важливим, щоб подолати наслідки історичної маргіналізації літургійної проблематики, яка призвела до «неконтрольованої обрядової гібридизації». Це має бути здійснено через повернення до джерел, їх активне дослідження та постійне впровадження в освітню практику. Це допоможе відновити і зберегти цілісність літургійного уставу, який десятиліттями не дотримувався.

Залучення молодих богословів є запорукою майбутнього розвитку Церкви, адже вони є її кадровим потенціалом. Це передбачає формування нового покоління священників та «світських» богословів, які матимуть ширші можливості для самореалізації на благо Церкви та народу. Розвиток молодіжних ресурсів дозволить інтегрувати їх в освітню практику та забезпечити життєздатність парафіяльних спільнот.

Інтеграція цифрових технологій є ефективним інструментом для євангелізації та залучення вірних до активнішого літургійного життя. Завдяки цьому богословська освіта може стати більш доступною та динамічною, а душпастирство — більш сучасним і адаптованим до потреб вірних. Це дозволяє Церкві ефективно використовувати новітні можливості для поширення своєї місії.

Церковні навчальні заклади, як-от Український Католицький університет та Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, мають ключову роль у реалізації цих напрямків. Вони можуть використовувати свій науковий і освітній

потенціал, щоб готувати фахівців за спеціалізаціями, зокрема літургійне богослов'я. Це дозволить їм розробити та впровадити в освітню практику програми, які відповідатимуть актуальним викликам і потребам Церкви.

Не можуть залишитися поза увагою й основні питання літургійного життя, починаючи від усвідомлення своєї літургійної ідентичності і тих викликів, що стоять перед Церквою і літургією Церкви зокрема. Літургійна ідентичність є фундаментальним питанням, яке не може залишатися поза увагою. Попри стереотипи про "консервативність" літургійних практик, саме літургійне богослов'я може стати тим живим фундаментом, на якому розвиватиметься літургійне життя парафії. Це місце зустрічі з Христом, і воно має бути готовим до актуальних викликів часу, таких як війна та її наслідки. Вирішення питань літургійного життя дозволить Церкві не лише краще відповісти на пасторальні потреби вірних, а й ефективно використовувати літургію як основу для катехизації та євангелізації в сучасному світі.

Після виходу з підпілля літургійна проблематика десятиліттями була маргіналізованою, ба навіть певною мірою пущеною «самопасом». Це спричинило "неконтрольовану обрядову гібридизацію" та відсутність належної літургійної формації у тих, хто мав би бути носієм церковної традиції. Така ситуація застала Церкву зненацька, коли виникла нагальна потреба реформування літургійних обрядів і текстів. Навіть традиційний літургійний устав десятиліттями не дотримувався, і він уже давно перестав відображати реалії практичного богослужіння. Це стало серйозною перешкодою для подальшого розвитку.

Наслідком маргіналізації стало, зокрема, мінімалізація богослужіння і зведення його до Євхаристійної літургії у неділю. Окрім того, відчувається відсутність корпусу традиційних богослужбових літургійних книг та занепад церковного співу. Цей стан підкреслює потребу в терміновій літургійній реформі, яка б враховувала реальні обставини і потреби євангелізації. Зважаючи на те, що традиційний устав не відображає сучасних реалій, настав час розпочати всезагальну дискусію про кардинальне переформатування літургійно-обрядових практик.

Через маргіналізацію літургійної проблематики Церква опинилася перед потребою реформування літургійних обрядів і текстів, що використовуються для богослужіння. Десятиліттями традиційний літургійний устав не дотримувався і вже давно перестав відображати реалії практичного богослужіння. Ця ситуація підкреслює необхідність оновити літургійні практики, аби вони відповідали сучасним потребам Церкви та її вірних. Це не лише повернення до джерел, а й пошук шляхів для забезпечення живого літургійного життя в теперішніх обставинах.

Настав час розпочати всезагальну дискусію щодо кардинального переформатування літургійно-обрядових практик. Ця дискусія повинна враховувати реальні обставини і потреби євангелізації. З огляду на те, що літургійна традиція довгий час була "пущена самопасом", необхідно відкрито

обговорити, як адаптувати богослужіння, щоб воно залишалося актуальним. Метою цієї дискусії є відновлення і розвиток літургійного життя, яке стане основою для катехизації та пасторального служіння, допомагаючи людям краще зустрічатися з живим Христом.

Літургійна реформа вимагає залучення професіоналів високого рівня. За останні 30 років мали бути підготовлені відповідні кадри, яким можна було б доручити важливі завдання щодо підготовки реформи. Проте, можливості для професійного розвитку богословів залишаються недостатніми з певних причин, як-от невелика мережа ЗВО та недостатнє фінансування. Тому важливо скерувати зусилля на розвиток кадрового потенціалу, щоб забезпечити якісну та ґрунтовну літургійну реформу, що відповідатиме потребам Церкви.

Актуальна пасторальна ситуація вимагає пристосування літургійного життя до наявних реалій, таких як секуляризація, війна та масова еміграція. Літургійне богослов'я може стати тим фундаментом, на якому будуть розвиватися нові богословські рефлексії щодо "справедливої війни і миру" та присутності "живого Бога". Це також включає практичні кроки, як-от належне вшанування пам'яті загиблих, психологічна та духовна реабілітація військовослужбовців та їхніх родин. Таким чином, літургія стає інструментом зцілення та підтримки у найскладніші моменти.

Формація майбутніх священнослужителів має передбачати більш поглиблене вивчення власної традиції та методів її дослідження. Це ключовий елемент для подолання «неконтрольованої обрядової гібридизації», яка виникла після виходу Церкви з підпілля. Навчальні програми мають бути орієнтовані на формування нового покоління священників, які чітко розуміють свою літургійну ідентичність і мають глибокі знання візантійського обряду. Це не лише допоможе уникнути мінімалізації богослужіння, а й сприятиме відновленню і збереженню цілісності літургійного уставу, який десятиліттями не дотримувався.

Цифрові технології можуть стати надзвичайно ефективним інструментом для євангелізації та залучення церковного загалу до більш активного літургійного життя. Вони дозволяють поширювати богословські ресурси, допомагати у катехизації та полегшувати доступ до літургійних текстів і співу. Завдяки технологіям, Церква може досягти ширшої аудиторії, особливо молоді, яка активно користується цифровими медіа. Це також дозволить адаптувати душпастирство до сучасних умов, особливо в контексті масової еміграції, забезпечуючи зв'язок зі спільнотами в діаспорі.

Аналіз актуальних богослужбових практик і тенденцій є критично важливим для розвитку літургійного богослов'я. Цей аналіз дозволить ідентифікувати існуючі відмінності, що не відповідають духу візантійського обряду або Партикулярному праву УГКЦ. Це допоможе подолати наслідки історичної маргіналізації літургійної проблематики і відновити обрядову єдність. Вивчення цих практик дозволить розробити продумані катехизаційні програми,

які ґрунтуються на наукових богословських рефлексіях і сприятимуть розвитку живого літургійного життя.

Використання елементів літургійної традиції, таких як іконографія та церковний спів, може стати потужним засобом євангелізації позацерковних середовищ. Це дозволить Церкві ділитися своєю духовною та культурною спадщиною з ширшою аудиторією. Замість того, щоб бути лише елементами внутрішнього богослужіння, ці традиції можуть стати «візитівкою» Церкви, яка приваблюватиме людей і заохочуватиме їх до пошуку духовності. Це допомагає розкрити богослужбові практики не лише як обґрунтування богослужінь, а як "живу основу" для євангелізації.

*Стаття надійшла до редакції 09.11.2025 р.
Стаття рекомендована до друку 23.12.2025 р.*